

KOGNITIV KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING AKMEOLOGIK TEKNOLOGIYASINI JORIY ETISH SHART-SHAROITLARI

Maxmudova Dilnoza Xaytmirzayevna

Namangan davlat universiteti

dmahmudova687@gmail.com

ANNOTATSIYA

Kognitiv kompetensiya ta'lim natijalarining eng muhim sifat xarakteristikasi sifatida bu bilim jarayonida olingan ma'lumotlarni qidirish, o'zlashtirish, saqlash, tartibga solish va qayta ishlash qobiliyatidir.

***Kalit so'zlar:** akmeologik yondashuv, kasbiy va pedagogik ta'limning sifati, kasbiy kompetensiya, akmeologik kompetensiya.*

CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF ACMEOLOGICAL TECHNOLOGY OF COGNITIVE COMPETENCE DEVELOPMENT

ABSTRACT

Cognitive competence, as the most important quality characteristic of educational results, is the ability to search, acquire, store, organize and process information obtained in the process of knowledge.

***Key words:** acmeological approach, quality of professional and pedagogical education, professional competence, acmeological competence.*

KIRISH

Kognitiv kompetensiyaga kognitiv faoliyatni tashkil etish, maqsadlarni belgilash, rejalashtirish, farazlarni ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish, ma'lumot manbalarini izlash, ma'lumotni o'rganish va tahlil qilishda (tahlil qilish, umumlashtirish, sabab-

oqibat munosabatlarini o'rnatish, o'xshashlik va farqlarni topish, tasniflash va boshqalar), aks ettirish, o'z-o'zini baholash, o'z-o'zini tuzatish va ko'rib turganingizdek, kognitiv kompetentsiya talabalarning ijodiy faoliyati bilan bevosita bog'liqdir.

Biz zamonaviy sharoitda ahamiyati tufayli ko'pincha asosiy kompetentsiyaning maxsus shakliga ajratiladigan axborot kompetentsiyasini kognitiv kompetentsiyaning ajralmas qismi deb bilamiz. Biroq, ma'lumot qidirishda turli xil axborot vositalaridan (kompyuter, televizor, audio va video yozuvlar, ommaviy axborot vositalarining elektron pochta, Internet va boshqalar) foydalanish, ma'lumotlarni mustaqil ravishda topish, tahlil qilish va tanlash, tizimlashtirish, o'zgartirish, ma'lum tizimlarda saqlash qobiliyatisiz bilish jarayoni mumkin emas.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Psixologik va pedagogik adabiyotlarda (M. V. Kla-rin, A. V. Xutorskaya va boshqalar) insonning kognitiv (kognitiv) sohasining o'ziga xos murakkabligi qayd etilgan bo'lib, u samarali bilish uchun zarur bo'lgan kognitiv fazilatlarni tasniflash uchun ko'plab asoslar bilan tavsiflanadi. Bularga quyidagilar kiradi:

- jismoniy va fiziologik fazilatlar (o'rganilayotgan ob'ektni ko'rish, eshitish, teginish, his qilish qobiliyati; xotira, ishlash, "energiya");
- tashkiliy va faoliyat fazilatlari (ma'lum bir bilim yoki faoliyat sohasida o'quv maqsadlarini belgilash, ularga erishish rejalarini tuzish qobiliyati; ularni shaxsiy tajribangiz va mavjud shart-sharoitlaringiz asosida bajarish; olish va xabardor bo'lish;
- olingan natijalar; o'z-o'zini tashkil etish, o'zini o'zi boshqarish, aks ettirish va boshqalar);
- kommunikativ va kognitiv fazilatlar (boshqa nuqtai nazarni tushunish va baholash, o'z manfaatlarini himoya qilish qobiliyati; mazmunli dialog yoki nizoga kirish; kognitiv faoliyatning boshqa sub'ektlari va atrofdagi dunyo bilan o'zaro aloqada bo'lish qobiliyati va boshqalar).;

- intellektual fazilatlar (qiziquvchanlik, tezkorlik, mantiqiylik, "razvedka koeffitsienti", tahlil qilish va sintez qilish qobiliyati, analogiyalar, dalillar, dalillar va boshqalarni topish qobiliyati).;

- ijodiy fazilatlar (qiziquvchanlik, tushuncha, tashabbuskorlik, zukkolik, eksperimentga moyillik; qarama-qarshiliklarni ko'rish, muammolar va farazlarni shakllantirish qobiliyati; nazariy va eksperimental tadqiqotlarni amalga oshirish; nostandart fikrlash; g'oyalarni yaratish qobiliyati va boshqalar).;

- umumiy madaniy fazilatlar (asosiy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish, fanlarning asosiy muammolariga yo'naltirish, madaniy me'yorlar va an'analarga ega bo'lish, olingan bilimlarni ma'naviy va moddiy shakllarga aylantirish qobiliyati va boshqalar).

NATIJALAR

O'quv, kognitiv va gnostik kompetentsiyaning eng muhim tarkibiy qismi, yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, talabalar tomonidan ijodiy faoliyat tajribasi va atrofdagi dunyo hodisalari va hodisalariga qiymat munosabatini o'zlashtirishdir. Biroq, maktab o'quvchilarining matematik va tabiiy fanlar ta'limi sifatini xalqaro baholash natijalari shuni ko'rsatadiki, Rossiya maktablari o'quvchilarining tayyorgarlik darajasi dunyoning ko'plab mamlakatlaridagi maktab o'quvchilarining o'quv yutuqlaridan ancha past.

E'tibor bering, ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarda tekshirish maqsadlari quyidagicha shakllantiriladi: o'quvchilarning kundalik hayotda matematik va fan bilimlarini amaliy qo'llashni talab qiladigan muammolarni tan olish qobiliyatini, shuningdek ularni matematik yoki fan kontekstidan tarjima qilish, qaror natijalarini hal qilish va tahlil qilish qobiliyatini o'rganish.

O'lchovlar shuni ko'rsatadiki, bizning maktab o'quvchilarimiz yodlangan narsalarni qanday ko'paytirishni, reproduktiv darajadagi tayyor muammolarni "model bo'yicha" hal qilishni bilishadi. Ular kundalik hayotdagi amaliy muammolarni taniy olmaydilar, aniqlangan muammolarni shakllantiradilar, ularni vazifa formatiga

o'tkazadilar, ilgari olingan bilimlar bilan o'zaro bog'laydilar; muammolarni hal qilish natijalarini tahlil qilish va baholash [3, 59-bet].

Bo'lajak o'qituvchilarning kognitiv kompetentligini oshirishda voqea va jarayonlar orasidagi o'zaro bog'liqlik, tarixiy aloqadorlik, sabab va oqibat bog'lanishining ifodasi bo'lgan uzluksizlikka ahamiyat ortadi. Bunday yondashuv qadriyatlarga, ular bilan bog'lik jarayonlarga nisbatan qo'llanilganida yaxshi ilmiy va amaliy natija beradi. Bunda kadriyatlar tartibsiz namoyon buladigan va bir-biri bilan boglanmagan ijtimoiy xodisalar sifatida emas, balki u yoki bu davr, ijtimoiy sub'ektlar va boshkalar bilan boglangan aksiologik sistemalar xamda ularning elementlari sifatida namoyop buladi. Kasbiy kompetentsiyani aniqlashda mavjud bo'lgan ko'plab yondashuvlar orasida "kasbiy tayyorgarlik", "malaka", "professionallik", "pedagogik mahorat", "kasbiy madaniyat", "kompetentsiya" va boshqalar kabi toifalarning mavjudligini nazarda tutadi., bizning nuqtai nazarimizga ko'ra, bu o'qituvchining kasbiy o'sishga tayyorligini to'liq tavsiflovchi akmeologik yondashuv, ya'ni ta'lim faoliyati muammolarini aniqlash va keyingi kasbiy rivojlanish nuqtalarini aniqlash ko'nikmalarini shakllantirish.

"Akmeologiya" qadimgi yunon tilidan olingan Acme - tepalik va logos-bu fan, bilim, ya'ni bu shaxs hayotidagi eng yuqori yutuqlar haqidagi fan. Akmeologiyaning ob'ekti inson, bir butun sifatida, pedagogik akmeologiyaning ob'ekti esa o'qituvchining shaxsidir. Tadqiqotchilar jarayonni pedagogik akmeologiya mavzusi deb hisoblashadi o'qituvchining akmeologik kompetentsiyasini shakllantirish uchun sharoit yaratish, uning shaxsini ta'lim makonida yaxlit rivojlantirish, kasbiy mahorat cho'qqilariga erishish .

Pedagogik akmeologiyaning o'qituvchining ta'lim va kasbiy faoliyatida shaxsning rivojlanish psixologiyasiga ta'siri B. G. Ananyev, N. V. Kuzmin. Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, o'qituvchining kasbga rasmiy mansubligi emas, balki u egallagan shaxsiy pozitsiyasi, pedagogik mehnatga munosabatni ta'minlaydi, o'zining dunyoqarashi o'qituvchini bola bilan o'zaro munosabatlarning zamonaviy

voqeliklari, motivlari va usullarini tushunishga yo'naltiradi (E. V. Bondarevskaya, L. I. Bojovich, M. I. Lisina, V. S. Muxina).

O'z tadqiqotlarida E. M. Borodulina, A. G. Portnova, E. S. Kagan o'qituvchi shaxsining akmeologik kompetentsiyasini "o'qituvchi uchun kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan fazilatlar majmuasiga ega bo'lgan, ijodiy pedagogik faoliyatga yuqori darajadagi nazariy va ilmiy-amaliy tayyorgarlikka ega bo'lgan shaxsning integrativ xarakteristikasi" deb bilishadi. zamonaviy pedagogik jarayonlardan foydalangan holda pedagogik jarayonda o'quvchilar bilan samarali munosabatda bo'lishga qodir va uni kasbiy kompetentsiya bilan bog'laydi.

S. V. Bazilevskayaning fikriga ko'ra, o'qituvchining kasbiy darajasiga qo'yiladigan talablardagi bunday o'zgarishlar bolaning rivojlanish psixologiyasida maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning rivojlanish manbalari va mexanizmlari to'g'risida yangi g'oyalar, bolaning o'zini jamiyatning bir qismi sifatida anglay oladigan shaxs sifatida shakllanishida kattalarning roli va o'rni to'g'risida yangi g'oyalar paydo bo'lganligi bilan bog'liq.

MUHOKAMA

Shunday qilib, o'qituvchining kasbiy o'sishga tayyorligi (ta'lim faoliyati muammolarini tezda aniqlash va keyingi kasbiy rivojlanish nuqtalarini aniqlash qobiliyati) o'qituvchining kasbiy standartining asosini tashkil etadigan o'qituvchining akmeologik kompetentsiyasini tashkil etadi.

Bakalavr dasturini o'zlashtirish natijasida malakali mutaxassislarni tayyorlashni ta'minlash uchun pedagogika universiteti bitiruvchisi umumiy madaniy, umumiy kasbiy, kasbiy yoki kasbiy-amaliy kompetentsiyalarni shakllantirishi kerak. Bakalavr dasturini o'zlashtirgan bitiruvchi umumiy madaniy vako latlarga ega bo'lishi kerak .

XULOSA

Umumiy kasbiy va kasbiy vakolatlar. Akmeologik kompetentsiyaga ega bo'lgan o'qituvchi tadqiqotchi bo'lishi kerak, buning uchun quyidagilar juda muhimdir: analitik qobiliyat; o'z faoliyatining maqsad va vazifalarini aniqlash qobiliyati; uslubiy ishlarni rejalashtirish; prognoz qilingan natijalarni shakllantirish qobiliyati; pedagogik

monitoring ma'lumotlari asosida o'z faoliyatini sozlash. Kasbga xos ko'nikmalari o'qituvchi-akmeolog uchun o'zining kasbiy o'sishini qurish, erishgan yutuqlari pedagogik mahorat va ta'lim sifatini oshirishga yordam beradigan professional cho'qqilarni aniqlash uchun zarurdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bazilevskaya S. V. O'qituvchining akmeologik kompetentsiyasi federal davlat ta'lim standartini amalga oshirish sharti sifatida / S. V. Bazilevskaya // yosh olim. - 2016. - №13. 765769-sahifa. - URL <https://moluch.ru/archive/117/32039/> (kirish sanasi: 11.05.2018).

2. Derkach A. A., Zazikin Akmeologiya: pedagogika universitetlari uchun darslik / A. A. Derkach, V. G. Zazikin. SPb.: Piter, 2003 yil. 88-136 betlar.

3. Makhmudova D. K. Significance of acmeological approach in improving the cognitive competence of the future teachers //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2020. – T. 2. – №. 4. – С. 426-433.

4. Dilnoza MAHMUDOVA. Акмеологик ёндошув асосида бўлажак ўқитувчиларда когнитив компетентликни ривожлантириш технологиясини тадқиқ этиш масалалари // Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 6/S. – С. 139-144.

5. Mahmudova Dilnoza. Technology for the development of cognitive competence in future teachers based on the acmeological approach // EPRA International Journal of Research Development. Volume 5. Issue 3. March 2020. pp. 464-465.

6. Mahmudova Dilnoza Xaytmirzayevna, Egamov Jasurbek. ACMEOLOGICAL APPROACH TO PREPARATION OF FUTURE TEACHERS. Web of scientist: International Scientific Research Journal, Volume: 3, Issue: №4(2022) in April 2022

7. Mahmudova Dilnoza. Use of the Acmeological Approach to Teaching Mathematics. International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology. e-ISSN: 2792-4025 <http://openaccessjournals.eu> Volume: 2 Issue: 22 in February-2022.